

MAAILMA SUURIM RAHVALUULEKOGU!? EESTI RAHVALUULE ARHIIV 90

Kõiketeadev Google pakub päringule „maailma suurim rahvaluulekogu” arvukalt vasteid, mis kõik seostuvad Eesti Rahvaluule Arhiiviga. Nii saame lugeda lauseid „Meil on maailma suurim rahvaluulekogu”, või siis: „Eesti on tuntud ühe maailma suurima rahvaluulekogu poolest”.

Ingliskeelne infootsing „the largest folklore collection in the world” viitab seevastu aga enamikus tulemites hoopis Iirimaa rahvaluulekogule kui suurimale. Või siis teeb seda väikese mööndusega: „The National Folklore Collection at University College Dublin is one of the largest folklore collections in the world.” Sõnaühendit soome keelde panes leiame jälle naabermaa folkloristide leheküljelt, et nende „perinnekoolemat ovat tällä hetkellä todennäköisesti maailman suurimmat ja ainakin parhaiten järjestetyt”. Sellega pole folkloorne variatiivsus aga veel lõppenud: samasugust, väheke ettevaatlikumat sõnastust võime näha ka meie lõunanaabrite lätlaste rahvaluulekogusid tutvustaval koduleheküljel („one of the largest of its kind in Europe”) või siis ka leedulastel („one of the largest in Europe”).

Ilmselt pole tegu humanitaarteadlaste rumaluse ega oskamatusena arve kokku lugeda, vaid pigem on kõnekas just väidete taustaks olev poeetika. Süüvimata eri rahvaste rahvaluule-, folkloori- või pärimusarhiivi riulimeetrite, lehekülgede või säilike võrdlemise võimalusse, jätame siinkohal küsimuse „Kellel on kõige suurem?” lahendamise ajakirjanike või teadusbürokraatide hooleks ning vaatleme pigem kujundiloome süvahoovusi. Imestamisväärne see „suurim/üks-suurimatest”-tendents

pole, pärimus on rahvuse identiteedi seisukohalt oluline. Kui varandust on vähe, tuleb asendada see muu kvaliteediga. Selge, et väikerahvastel on suurem eneseteadvustamise vajadus. Uudistevooгу pääsemiseks saabki mõjuda ikka pigem kvantiteediga, mitte kvaliteediga. Suur arv pälvib tähelepanu. Rahvuskeskelt vaateviisilt võiks Eesti pääseteks rahvaluulekogude pjedestaalile olla meie väiksus – kui kogude suurus on enam-vähem võrreldavad, siis meil on nimetatud riikidest väikseim rahvaarv.

Küllap võime pidada väiteid maailma suurimate folkloorikogude kohta väikese või end väikeseks pidava rahva pärimusega tegelemisel suisa vältimatuks. Kuigi suurus pole eesmärk omaette, on kogude massiivsus tundunud ehk tarvilik teistega kaasaraäkimisel. Sujuvalt sobitub siia kõrvale teine folkloorne näide, nimelt meie kaunist keelest, mille kohta käib pärimuses lugu tasa üle silla sõitmise lausest keelte kaunidusvõistlusel. Ei tundugi eriti kummaline, et sarnase kirjelduse leiame soomlastelt: 1900. aasta Pariisi maailmanäitusel olevat toimunud keelte iluduskonkurss, kus soomekeelne lause „Ajaa hiljaa sillalla” jäi oma kauni kõlaga itaalia keele järel teiseks... Niisiis seegi motiiv tundub eneseteadvust turgutavat mitmete rahvaste puhul, mis on jälle kõigiti mõistetav.

Suurte arvude maagiast hoolimata ei pälvi 1,5 miljonit käsikirjalehekülge enamasti meedias samasugust tähelepanu kui 1,5 miljonit rahaühikut. Samal ajal ei ole ka lehekülgede koguarv mingi näitaja, nagu selgub rahvaluulearhiivi mõnede tasustatud kogumisaktioonide väljavenitatud käsikirjanäidetest. Suu-

rust võib mõõta kvantiteedis, meetrites, aga raskem oleks suurust mõõta sisus, näiteks kogukondlikus teabes osalemisses. Kuigi just eesti rahvaluulekogude ülemaalisusele ja kaude ka folkloristikalale alusepanija Jakob Hurt sõnastas 1870. aastal üleskutse „peame saama suureks vaimult”, mida on erinevates kontekstides palju korratud, ei ole see sugugi alati piisav.

Muidugi ei ole lehekülgede arv olnud eesmärk omaette, vaid see on tulnud tasapisi ja omasoodu. Eesti Rahvaluule Arhiivi esimene juhataja Oskar Loo-rits on sõnastanud 1936. aastal esimeses Rahvapärilmuste Selgitajas: „Me ei lase end meelitada välisest hiilgusest ega lehekülgedega rekorditsemisest” (RpS 1936, nr 1: 1). Ilmselt on selle „rekorditsemis”-vastasuse puhul küll ajendiks ennekõike vastandus toona aktuaalsele seto vanavara suurokogumisele, mille kohta olid ajalehtedes ilmunud pealkirjad, nagu „Sommer löi Hurda rekordi. Maailma suurim vanavara-kogu Petserimaal. Kümne aastaga 120 000 lehekülge vanavara” (Vaba Maa 9. III 1935) või siis: „Maailma suurim rahvaluule varaait – Setu 120 000 lehekülge rahvaluulet!” (Postimees 7. III 1936). Andreas Kalkuni uurimuses „Seto laul eesti folkloristika ajaloos” (2011) on eeldalt kirjeldatud, kuidas ajakirjanikud kasutasid just võistluslikku momenti esile tuues spordirubriigi sõnavara.

Tänapäevaks on ka Samuel Sommeri kogu jõudnud ERA-sse teiste kõrvale, aidates kaasa arhiivi eesmärgile olla mitmekülgne ja paljune. Nii koosneb meie rahvaluule keskarhiiv arvukaist eri kogudest, mille algsed nimed on eesti traditsioonis arhivaalides säilitatud, nii et eraldi on Hurda, Eiseni, Sommeri kogu jne, ja see kajastub arhiivisüsteemis. Sellele viitab ka asjaolu, et Eesti Rahvaluule Arhiiv kasutab oma ingliskeelses nimes arhiivile kui teabekogumile võimalikku mitmust (Estonian Folklore Archives) – siin on mitmeid eri kogusid. Ilmselt on ka folkloristika kerkimisel omaette oluliseks distsipliiniks rolli mänginud rahvaluulearhiivi olemasolu.

Septembris toimunud ERA 90. aasta-päeva juubelikonverentsi „Arhiivid kui teadmiste teejaamad: mõtteid ja mõjusid” teemana polegi oluline, mis on kõige suurem, vaid pigem just iga arhiivi roll teadmiste liikumise sõlmpunktina, teadmiste mitmekülgsus, hea kättesaadavus ja varude igikestev olemasolu. See tähendab ka, et arhiivikogusid ei tohiks tsenseerida, nii nagu see on paraku mõnel ajastul kombeks olnud. Rahvaluulearhiivi – nagu mis tahes arhiivi – väärtus ei ole ainult üksikkirjapane-kutes, vaid pigem just paljususes, selles kohati isegi vastuolulises virvarris, mis võimaldab meile mitmekesisist tõde. Nii võime arhiivist leida ka erinevaid seisukohti näiteks sellesama suuruse teema kohta – suur võib olla hea („Suurest saab ika midagi, aga mis sa väiksega veel teed” – Karja khk 1888; vanasõnade tüübinumber EV 10944), aga hea võib olla ka väike („Veikene kivi lükkab enneminne koorma ümber kui suur” – Simuna khk 1889, EV 14468).

Viimastel aastatel on tõusnud värs-kendavaid tormituuli ka Eesti rahvaluule keskarhiivi enda ainususe osas. Mitmest pragmaatilisest põhjusest läh-tudes otsustati aastal 2016 samasse uurimisasutusse rajada veel teine folkloristlik ehk rahvaluulearhiiv, mis võib pikas perspektiivis kaasa tuua küll folkloorikogumi tükikideks pudis-tamist või lahustumist. Tõsi, ERA mitmekülgsest vanasõnamassist leiame siingi vastakaid arvamusalvaidusi: on nenditud „Paremb üts suur, kui kats väikeist” (Rõuge khk 1889; EV 14915), kuid teisalt ka „Ütskõik, kas üts suur, vai kats väikeist” (Rõuge khk 1889; EV 14983). Nagu neist samal aastal samas kihelkonnas (ent eri kirjapanijate poolt) talletatud tekstidest näeme, võivad otse vastandlikud vanasõnad edukalt ringelda samas aegruumis. Eks tule loota, et tulevik teab, mis tark on.

Keskendumine suurtele arvudele või suurtele sümbolitele ei tähenda, et muu võiks unarusse jätta. Kui 2009. aastal tõi taotlustöö võimaluse kirjandusmuuseumi digitaalarhiivi raames käsikirju digiteerida, siis valiti esmalt esindus-

ainesena välja Jakob Hurda käsikirjakogu, mis sai nii füüsiliselt parandatud kui ka veebis kõigile kättesaadavaks. Teist suurt võimalust pole seejärel aga enam tulnud ning järke on pikalt oodanud Matthias Johann Eiseni kogu. Ka selle rahvaluulekogumise suurinitsiaatori kogu on halvas seisus: tuleb sirutada rullis leheservad, millel on peidus ka tekst, rebendid parandada ning suured kokkuvolditud katkised lehed köitest lahti võtta. Nii katki on need köited seetõttu, et neid on juba ligi sada aastat aktiivselt kasutatud ning see vajadus pole kuhugi kadunud. Pärast Eisenit ootavad järke Sommeri, Walter Andersoni ja teiste kogude köited. Kuigi esimest korda iseseisva Eesti ajal on 2016. aastast kolm arhiivitöötajat püsirahastusel, ei piisa arhiivitööks ettenähtud rahast näiteks mahuka restaureerimistö tellimiseks. Nii oleks Eiseni kogule mõeldes ehk vaja samasugust ühiskondlikku abi nagu see, mille toel meie mahukad rahvaluulekogud loodud on. Sammuks edasi oleks digitud lehekülgedelt teksti tuvastamine ja otsitavaks tegemine, mida võiks teha näiteks rahvaluulearhiivi digitaalse kogukonna abil.

Ometi võiks rahvaluulearhiivi kogumistava tulevikuski olla pigem liiane kui puudujääv, eesmärgiks oleks n-ö tark kuhjamine arhiivi juurde kuuluvate teadlaste parima äratundmise kaudu. Arhiiv peaks ka edaspidi olema seotud teadlastega, mitte ainult arhiivifunktsiooni täitmisega. Tarvilik on dokumenteerida kultuurinähtusi võimalikult laiapõhjaliselt, mitte ainult konkreetse projektipõhise uurija konkreetse hetke uurimiseesmärgiks. See võimaldaks saada väiksegi sissevaate praegusel hetkel rahvasuus ja -mõtteis ringlevasse ning kogusid kasutada ka neil tuleviku-

uurijatel, kelle soove me praegu aima- tagi ei oska. Seetõttu võiks igapäevased kogumised ka elektrooniliselt olla palju ulatuslikumad. Nii poleks tänapäeva rahvaluulekogud ainult minevikuaja suuruse mälestus, vaid praeguse aja- hetke peegelduste ehe kogum. Arhiivikogude sisuks ei ole ju ainult fiktsioon ehk „luule”, vaid need on „ka usu, teaduse, keele, vaimulaadi ja suurel määral isegi ajaloo varaaait” (RpS 1936, nr 1: 1) – kui kasutada Looritsa (ajale omast) agraarkujundit.

Seoses pärimusekujuga veel ühest teemast. Juba mitu aastat on mind painanud küsimus, kas meil on rahvaluule ~ folkloor ~ pärimus ainsuses või on neid mitu – pärimused. Sellesamas, viidatud väljaandes Rahvapärimuste Selgitaja (1936) on Oskar Loorits juba pealkirjast peale kasutanud sõna „pärimus” mitmuses. Kas pigem ei peaks tegu aga olema nn ainsussõnaga keeleteaduslik mõttes? Rahvaluule ehk folkloor ehk pärimus on meie ümber paljune, selle tunnuseks on mitmekülgsus. Meil pole Eestis kogutud mitte 1 500 000 pärimust, vaid ikka suur pärimuskogum pooleteisel miljonil leheküljel (ja 185 000 helipala, 62 000 foto ja 1600 videosäiliku kujul). Sellele lisandub veel suurem hulk pärimust, mida tallel pole: minu pärimus ja sinu pärimus ja tema pärimus. Kokku moodustab see üheainsa pärimuskogumi. Seega võiks olla see ainsuses – pärimus. See on elus kasutatav aines, materjal. Nii nagu jahu, millest teeme kooki, või piim, mida joome, meri, milles ujume, mõistus, millele loodame, või kuld, mille karva see pärimus ka on. Pärimus on õhk, milles me oleme ja elame, mille olemasolu me tihti tähelegi ei pane.

RISTO JÄRV